

**Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany,**

[t.] 9: Po–Q, red. K. Rymut, B. Czopek-Kopciuch, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2013, ss. 415 + VIII

Pracownia Toponomastyczna Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie przed 19 laty rozpoczęła publikowanie wielotomowego dzieła poświęconego nazwom miejscowym Polski<sup>1</sup>. Jest to praca zbiorowa, redagowana przez Kazimierza Rymuta, a po jego śmierci w 2006 r., przez Barbarę Czopek-Kopciuch. Zespół redakcyjny tworzy kilkunastu toponomastów opracowujących nazwy pochodzące z poszczególnych regionów współczesnej Polski. Praca ma układ alfabetyczny, a hasła są sygnowane inicjałami opracowujących je badaczy. Powtarzające się nazwy są ułożone alfabetycznie, wedle nazw województw z 1975 r. Omówienia nazw, obok danych lokalizujących, zawierają dzisiejsze ich brzmienie, wybrane najstarsze odmiany grafii wraz z odniesieniem źródłowym oraz ustalenia odnoszące się do genezy i podstawy (w tym urzędowych zmian niemieckich i polskich chrztów dokonanych głównie od schyłku XIX w. po okres po II wojnie światowej).

Początkowo praca była wydawana cyklicznie, kolejny tom co dwa lata. Do zachwiania regularności doszło przy wydawaniu t. 8, który z datą 2009 r. opublikowano dopiero w 2013 r. Obecnie otrzymaliśmy t. 9, w którym kontynuowane są omówienia nazw na litery od P do Q włącznie.

Opracowanie to ma niepodważalne znaczenie dla polskiej toponomastyki, a również dla badań nad osadnictwem i dla geografii historycznej. Nie jest jednak wolne od potknięć i pomyłek, zmuszając użytkownika, nie tylko przy lekturze początkowych tomów, do weryfikacji podawanych informacji. Dałam temu wyraz recenzując kilka tomów w „Kwartalniku Hi-

storii Kultury Materialnej”<sup>2</sup>. Do najistotniejszych wad należy niepełna kwerenda źródłowa, zwłaszcza źródeł archiwalnych, skutkująca brakiem najstarszych poświadczeń wielu nazw, przy czym różnica między datą najstarszego poświadczenia a datą podaną przez Autorów dochodzi niekiedy nawet do kilkuset lat. Dalsze potknięcia to mylenie poświadczeń, a co za tym idzie zła lokalizacja miejscowości, częste pomijanie nazw osad zanikłych, korzystanie z przestarzałej literatury przedmiotu, przy braku śladów znajomości najnowszych publikacji z dziejów osadnictwa. Zdarzają się też z gruntu mylne objaśnienia odnoszące się do podstawy językowej nazw. Innym niedostatkiem jest bezkrytyczne powoływanie się na wyjątkowo złe prace toponomastyczne, np. Ireny Halickiej<sup>3</sup>, czy historyczne, np. Haliny Modrzewskiej<sup>4</sup>, o których lepiej byłoby zapomnieć lub na prace amatorów, np. Czesława Brodzickiego<sup>5</sup>, pełne błędów faktograficznych, złych odniesień źródłowych oraz nieuprawnionych, życzeniowych ustaleń.

Dyskusyjne bywają również ustalenia co do podstawy poszczególnych nazw. Brakuje zazwyczaj informacji o genezie wielu nazw, na przykład w odniesieniu do miejscowości na północno-wschodnim Mazowszu i na ziemiach pruskich przylegających do Mazowsza od północy. Jest to o tyle istotne, że na obszarze tym mamy do czynienia z masowym przenoszeniem nazw z rodzinnych wsi osadników, pochodzą-

<sup>2</sup> KHKM, 47 (1–2), 1999, s. 277–281; KHKM, 49 (3), 2001, s. 273–278; KHKM, 54 (2), 2006, s. 236–240; KHKM, 62 (1), 2014 (w druku).

<sup>3</sup> I. Halicka, *Nazwy miejscowe Środkowej i zachodniej Białostocczyzny. Dzierżawcze, patronimiczne i rodzinne*, Warszawa 1976; *Nazwy miejscowe Środkowej i zachodniej Białostocczyzny. Topograficzne i kulturowe*, Warszawa 1978.

<sup>4</sup> H. Modrzewska, *Osadnictwo obcoetniczne i innoplemienne w Polsce wcześniejszego średniowiecza*, Warszawa 1984.

<sup>5</sup> Na przykład Cz. Brodzicki, *Początki osadnictwa Wizny i ziemi wiskiej na tle wydarzeń historycznych w tym regionie Polski (do 1529 roku)*, Warszawa 1992; tenże, *Ziemia łomżyńska do 1529 roku*, Warszawa 1999.

<sup>1</sup> *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany*, [t.] 1: A–B, red. K. Rymut, Kraków 1996; [t.] 2: C–D, Kraków 1997; [t.] 3: E–I, Kraków 1999; [t.] 4: J–Kr, Kraków 2001; [t.] 5: Ko–Ky, Kraków 2003; [t.] 6: L–Ma, Kraków 2005; [t.] 7: Mq–N, Kraków 2007; [t.] 8: O–Pn, red. K. Rymut, B. Czopek-Kopciuch, Kraków 2009 (2013).

cych głównie ze Starego Mazowsza. Proces ten powtórzył się w toku dalszej, wewnętrznej kolonizacji ziemi łomżyńskiej, wiskiej, bielskiej, drohickiej, goniądzkiej itd. oraz kolonizowania opustoszałych, wschodnich ziem państwa zakonnego, później Księstwa Pruskiego, siłami szlachty mazowieckiej.

Zrecenzowanie publikacji tego typu co omawiana jest praktycznie niewykonalne, ponieważ nikt nie dysponuje wiedzą dotyczącą genezy osadnictwa, a co za tym idzie i pochodzenia nazw miejscowych na całym obszarze dzisiejszej Polski. Uwagi swoje ograniczę zatem do kilkunastu przykładów, po to, aby ukazać czytelnikowi rodzaje potknięć, z którymi musi się liczyć przy korzystaniu z tego opracowania.

Wśród omówionych nazw natrafiamy na pominięcia. Oto na przykład nazwę Ponikłystok (*in, de Ponyklystok*) (s. 154) nosiła początkowo również wieś Kowalewo, położona koło Kolna, co odnotowano w 1440 r.<sup>6</sup> W odnośnikach do nazwy Ponikłystok zabrakło tej informacji oraz tego, że występowała ona również w liczbie mnogiej – *Ponikłestoki*. Odnośnik do nazwy Puzowstok (s. 409) kieruje nas do wsi Mściwuje, a powinien odnosić się również do wsi Cwaliny, leżącej nad tym samym strumieniem, co wiemy z zapisów z 1419 r. – *Thomassio de Puzowstok*<sup>7</sup> i z 1422 (c. 1456) r. – *in Puzowstok*<sup>8</sup>. Wcześniej, w 1416 r., wieś ta nosiła jeszcze inną nazwę, a mianowicie *Puszowulas*, o czym świadczy zapis: *Wenceslaus, Petrus et Nicolaus heredes de Puzilas*<sup>9</sup>. Nazwę tę pominięto. Później, po powstaniu drugiej wsi o tej samej nazwie (Cwaliny Duże), starsza wieś nosiła nazwę zesta-

wioną aż z czterech członów – *Cwaliny Mate Wierzch Puzowstok*<sup>10</sup>.

Najstarsze poświadczenie nazwy Poryte z 1375 r. (s. 187–188) nie odnosi się do wsi, a do nadanego leśnego siedliska. Nadano je wraz z drugim, sąsiednim siedliskiem – *in nemore areas duas Porithe et Istebne sic nuncupatas*<sup>11</sup>. I tu rzecz interesująca. Ta druga nazwa (*Izdebne*) pojawia się jeszcze raz w 1386 r. i sądząc z kontekstu zapisu odnosiła się do istniejącej wówczas wsi<sup>12</sup>. Mimo to przetrwała w tamtejszym nazewnictwie, zapewne terenowym, aż do schyłku XIX w., kiedy w *Słowniku geograficznym* odnotowano nazwę wsi *Poryte Izdebne*<sup>13</sup>. Pochodzenie tego drugiego członu nazwy pominięto w omówieniu. Tymczasem jest to doskonały przykład żywotności nazw terenowych. Nie ulega dla mnie wątpliwości, że obie nazwy były pierwotnie nazwami osad (na co wskazuje ich znaczenie), zniszczonych i opuszczonych zapewne w wyniku najazdów jaćwiesko-litewskich w końcu XIII lub w pierwszej połowie XIV w. Ich nazwy przetrwały natomiast w świadomości pozostałej ludności jako nazwy terenowe. Następnie pierwsza nazwa po nadaniu od razu ponownie stała się nazwą wsi, a druga ujawniła się dopiero po sześciu stuleciach w nazwie pierwszej wsi, która wchłonęła to opustoszałe siedlisko.

Inna wieś, o nazwie Pupkowizna (s. 397), leżąca w Puszczy Kurpiowskiej, ma starszą metrykę niż 1827 r. Istniała już na początku XVIII w. i nazwę jej zapisywano jako *Popkowizna*, *Papkowizna*<sup>14</sup>. W 1775 i 1778 r. była to *Popkowizna*<sup>15</sup>, w 1781 r. *Pupkowizna*<sup>16</sup>, w 1782 r. ponownie *Popkowizna*<sup>17</sup> i *Pupkowizna* na mapach Karola de Perthéesa oraz

<sup>6</sup> AGAD, Metryka Koronna [dalej: MK] 3, 241v.

<sup>7</sup> MK 3, 14v.

<sup>8</sup> MK 3, 92.

<sup>9</sup> AGAD, perg. 771 = *Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 1, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, Warszawa 1847, nr 165 – błędnie odczytano *Puzi lass* jako *Piczilas*.

<sup>10</sup> J. Wiśniewski, *Początek i rozwój osadnictwa w ziemi łomżyńskiej w końcu XIV i w XV wieku*, „Studia łomżyńskie”, 1, 1989, s. 89, ale bez poświadczenia źródłowego.

<sup>11</sup> *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, cz. 3: *Dokumenty z lat 1356–1381*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Warszawa 2000, nr 163.

<sup>12</sup> Archiwum Diecezjalne w Łomży [dalej: ADŁ], Akta par. Poryte 1.743.

<sup>13</sup> *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 8, oprac. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1887, s. 832–833.

<sup>14</sup> Archiwum Diecezji Płockiej [dalej: ADP], Episcopalia, nr 53.

<sup>15</sup> ADŁ, Akta wizytacji [dalej: AW] 1775 r., k. 159; ADŁ, AW 1778 r., k. 1v; W. Paprocka, *Myszyniec. Studium z dziejów miasta*, Warszawa 1993, s. 19, podaje dla 1774 r. zapis *Pópkowizna*.

<sup>16</sup> ADP, AW 1781 r., k. 27.

<sup>17</sup> ADP, AW 1782 r., nr 307, k. 16, Myszyniec 19 IX 1782, za W. Paprocka, Myszyniec, s. 99.

w 1789 r.<sup>18</sup> W latach 1783–1784 pojawia się znów *Papkowizna*<sup>19</sup>, a na mapie Johanna Christoph'a von Textora zniekształcony zapis – *Popkogizno*<sup>20</sup>. Te najstarsze zapisy stawiają pod znakiem zapytania wyprowadzenie nazwy miejscowej od nazwy osobowej *Pupka*. U podstawy mogła stać nazwa osobowa *Poppek*. Wydaje się jednak, że nazwa wsi powstała od nazwiska *Puppek* noszonego przez jedną z najstarszych rodzin kurpiowskich<sup>21</sup>. Ludwik Krzywicki<sup>22</sup> sądził, że protoplasta tego rodu mógł przywędrować z Pupek (Pupy, dzisiejsze Spychowo) położonych koło Szczytna, co nie zostało jednak udowodnione. Jedynym śladem może być to, że ten obszar Puszczy Kurpiowskiej był zasiedlany przez przybyszów z księstwa i królestwa pruskiego, o czym świadczą np. nazwy wsi Warmjak, Wejdo. Ponadto parafia w Myszyniu, do której pierwotnie należał obszar omawianej wsi, miała pod opieką ludność katolicką mieszkającą we wsiach na terenie królestwa pruskiego, między innymi w Pupach.

Starszą metrykę ma też Pokaniewo (s. 92–93). Wieś istniała już w 1535 r. i zwała się *Pokonihowo*<sup>23</sup>. Podobnie Poniaty koło Perlejewy (s. 151). Pierwsze poświadczenie nazwy tej wsi nie pochodzi z 1550 r. a już z 1452 r. i jest to nazwa, nie prawdopodobnie a na pewno, przeniesiona z Poniat w ziemi zakroczymskiej<sup>24</sup>. Także Porzeziny (s. 189) są starsze o ponad sto lat. Ich nazwę zapisano bowiem już w 1456 r. W kolejnych latach grunty tej wsi uległy podziałowi i powstały nowe wsi o nazwach zestawionych. Jedną z nich, o nazwie z członem Jelitki, była własnością Macieja Jelitki znanego z 1473

i 1474 r., a inna z członem Mendle powstała od Jana Mendla, znanego z 1482 r.<sup>25</sup> Nazwę Przybyszyn (s. 340) zapisano po raz pierwszy już w 1458 r., a nie dopiero w 1580 r.<sup>26</sup>

Całkowitym nieporozumieniem jest wywód etymologiczny nazwy wsi: Pomiechowo (s. 140), którą wyprowadzono, za Karolem Zierhofferem, od nazwy osobowej *\*Pomnich*<sup>27</sup>. Otóż, jak wykazał przed laty Józef Płocha, pierwotnie była to wieś o nazwie *Mnichowo*, powstała przy przeprawie przez Wkrę, działającej już około 1065 r. (*transitus Navchre*), z której dochody otrzymywał klasztor benedyktyński z Mogilna. Z dużym stopniem prawdopodobieństwa można uznać, że to mnisi benedyktyńscy założyli tę wieś, albowiem później wróciła ona do rąk książęcych, aby w 1161 r. przejść w ręce kanoników regularnych z Czerwińska. Przed tym rokiem przybrała nazwę *Pomnichowo*. Następnie *Pomnichowo* przekształciło się w *Pomiechowo*<sup>28</sup>.

Puchały (1) są znane nie od 1525 r. (s. 388). Powstały po 1442 r., kiedy to dziedzice Puchał (Sokola Łąka) w ziemi łomżyńskiej sprzedali tę wieś i nabyli część dziedziny Wita w Dołubowie, na której założyli nową wieś<sup>29</sup>. Puchały to zatem nazwa przeniesiona, do tego utworzona od nazwy herbu, która była używana również jako nazwa osobowa przez członków tego rodu. Przy okazji omówienia innej nazwy Puchały (5) podano, że pierwotnie wieś nazywała się *Randzini*, co odczytano jako Rędziny i wywiedziono od *rędzina* – ‘gatunek urodzajnej, ciężkiej ziemi’. Tyle tylko, że wieś ta leżała koło Raszyńska, pod Warszawą, a więc

<sup>18</sup> K. de Perthes, *Mapa szczegółowa województwa mazowieckiego*, skala 1: 225 000, 1783; Taryfa dymów, ziemia łomżyńska, par. Myszyniec Plebania, 1789–1790, wypisy Karola Buczka sprzed II wojny światowej, rękopis w Zakładzie Atlasu Historycznego Polski w Instytucie Historii PAN w Warszawie.

<sup>19</sup> *Regestr Diecąziów Franciszka Czajkowskiego czyli właściciele ziemscy w Koronie 1783–1784*, wyd. K. Chłapowski, S. Górzyński, Warszawa 2006, s. 542.

<sup>20</sup> J. Ch. von Textor, *Topographisch-Militairische-Karte von vormaligen Neu Ost-Preussen...*, skala 1:150 000, Berlin 1806–1808, Sek. VIII.

<sup>21</sup> A. Połujański, *Wędrowki po guberni Augustowskiej w celu naukowym odbyte przez Aleksandra Połujańskiego*, Warszawa 1859, s. 62.

<sup>22</sup> L. Krzywicki, *Kurpie*, w: *Dziela*, t. 6, Warszawa 1962, s. 541.

<sup>23</sup> T. Jaszczold, *Osadnictwo Podlasia nadbużańskiego w XVI i początkach XVII wieku*, w: *Podlasie nadbużańskie. 500-lecie województwa pod-*

*laskiego*, Ciechanowiec 2013, s. 167. Z artykułu tego Autorzy hasel nie mogli jeszcze skorzystać, ale podane przykłady ilustrują niepełną kwerendę źródeł opublikowanych i archiwalnych, będących podstawą omawianego opracowania. W tej pracy odnajdziemy poświadczenia źródłowe, do których nie miałam dostępu.

<sup>24</sup> Tamże, s. 111.

<sup>25</sup> Tamże, s. 97.

<sup>26</sup> Tamże, s. 89.

<sup>27</sup> K. Zierhoffer, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, Warszawa 1957, s. 304. Ta cenna, pionierska praca toponomastyczna ma jednak sporo błędnych identyfikacji poświadczeń, opuszczeń oraz nietrafionych wywodów językowych.

<sup>28</sup> J. Płocha, *Najdawniejsze dzieje opactwa benedyktyńców w Mogilnie*, Wrocław 1969, s. 162–161.

<sup>29</sup> T. Jaszczold, *Osadnictwo*, s. 165–166.

na obszarze, na którym gleby te (węglanowe) nie występują, albowiem powstają na podłożu skał macierzystych kredowych i wapiennych. Ten sam błąd popełniła przed laty Ewa Rzetelska-Feleszko interpretując nazwę terenową znaną z 1505 r. – *particula Randzinkyerz in Nadarzin*, jako *Rędzin Kierz*<sup>30</sup>.

W objaśnieniu pierwszej z ponad 20 wsi o nazwach Psary (s. 374–377), podano: (1) *psarz* – ‘ten, co opiekuje się psami’, co przy innej nazwie (7) uzupełniono nieoczekiwanie dodatkami ‘wieś leżała w okolicy lesistej, sprzyjającej polowaniom’, jakby to miało jakiegokolwiek znaczenie, skoro służby książęce, a i sami dynaści, polowali również na łąkach i na polach. Czy nie prościej było napisać, że jest to nazwa osady służebnej, który to termin jest powszechnie rozumiany.

W bieżącym tomie nadrobiono braki odnoszące się do genezy części nazw, co możemy obserwować na przykładzie nazw derywowanych od apelatywu *pop* (s. 165–174). W omówieniach większości z nich pojawiła się istotna informacja o przynależności wsi do konkretnych dóbr kościelnych. Zabrakło jej jednak w omówieniu nazwy wsi Popielów (3, s. 160–161), nazwie powstałej po 1920 r. Wieś ta wcześniej zwała się *Popowo* i była wedle wszelkiego prawdopodobieństwa własnością proboszczów liwskich, później w domenie książęcej.

Nie podano pełnej informacji o genezie nazwy wsi Popki (s. 164), położonej koło Małego Płocka. Otóż nosiła ona wcześniej nazwę *Długistok*, co dokumentuje zapis z 1425 r. – *Długysthok; dux dedit Iohannis filio Martino de Wrzancza, alias Byalasuknya, dimidium tertium mansum ... iacentes in Długistok, quos Nicolaus, dictus Pyontheke, ibidem in Długistok olim habuit*<sup>31</sup>. Po nadaniu wieś nosiła kolejno nazwy *Bialesuknie* (w różnej grafii), a następnie

nazwę zestawioną *Popki–Bialesuknie*. Pierwszy człon tej nazwy powstał od przezwiska jednego z właścicieli wsi – *Johannes de Byalasuknye alias Popek*, odnotowanego w 1472 r.<sup>32</sup> Wcześniej, w 1432 r., zapisano jeszcze inną nazwę tej wsi – *Bialosuknie Wrzącyctok*<sup>33</sup>. Jest to również nazwa zestawiona, której drugi człon to nazwa strumienia, nad którym jest położona wieś. Ale rzecz ciekawa – człon pierwszy zrostu, jakim jest nazwa *Wrzącyctok*, wszedł do nazwy wodnej dopiero po nadaniu wsi *Długistok* rodzinie Białychsukni, w której posiadaniu była między innymi wieś Wrząca w ziemi gostynińskiej. Człon *Wrzącyctok* w nazwie wsi był zatem nazwą ponowioną od nowej nazwy strumienia, którego pierwszy człon był nazwą przeniesioną z ziemi gostynińskiej, albowiem pierwotnie strumień zwał się *Długistok*, którą to nazwę zapisano już tylko jako nazwę wsi.

Wytrwałości w podawaniu genezy nazwy zabrakło w przypadku wsi o nazwach *Prusy* i pochodnych (s. 272–278). Tylko kilka razy powiązано je z rycerstwem (szlachtą) herbu Prus. Zabrakło tej informacji w opisach takich nazw jak *Pruszczyn*, *Prusicko*, a także odniesień do nazw zestawionych z członem *Prusy*, takich jak *Rudowo–Prusy*, *Wierzuchów–Prusy*. We wszystkich tych wsiach siedziała szlachta pochodzenia pruskiego.

Kończąc, należy stwierdzić, że mimo wypunktowanych potknięć, Autorzy omawianej publikacji redukują ich liczbę z tomu na tom. Przetłumaczony został też impas wydawniczy i można mieć nadzieję, że kolejne tomy tego niezwykle pożytecznego i cennego opracowania, będą ukazywały się regularnie. ■

Elżbieta Kowalczyk-Heyman  
Instytut Archeologii  
Uniwersytet Warszawski

<sup>30</sup> MK 18, 223; E. Rzetelska-Feleszko, A. Wolff, *Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI wieku*, Warszawa 1982, s. 149; por. E. Kowalczyk-Heyman, *Karczma w Ruścu. Przyczynek do poznania późnośredniowiecznych dziejów karczmi mazowieckich*, „Rocznik Mazowiecki”, 26, 2013, s. 271.

<sup>31</sup> *Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV–XVI w.*, t. 1: *Księga oznaczona nr 333 z lat 1417–1429*, wyd. A. Włodarski, Warszawa 1918, nr 32 (Pomniki Prawa, 5).

<sup>32</sup> ADP, Episcopalia 10, 43.

<sup>33</sup> Z. Gloger, *Dawna ziemia Łomżyńska*, Warszawa 1876, s. 10 (odbitka z „Biblioteki Warszawskiej”, 2 [142], 1876).